

Қазақстан Республикасының Ғылым және білім министрлігі
Абылай хан атындағы халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті

Пән: Қазақстан тарихы

СӨЖ

Тақырыбы: И.Сталинның жеке басына табынушылық саясатын сынау . Партияның 20-шы съезі .
Хрущевтың жылымығы жылдарындағы Қазақстан.

Орындаған: Муханова А.С. ФПиФ 120 топ
Тексерген: Жүзтаева Б.

Жоспар:

- I.Кіріспе
- II.Негізгі бөлім
 - 1.Қазақстан соғыстан кейінгі кезеңде.
 - 1.1Сталинизм
 - 2.Партияның XX (1956) және XXII (1961) съездері
 - 3. Өнеркәсіптің дамуы
- III.Қорытынды бөлім

Қоғамдық-саяси жүйеде 20- жылдардың ортасында орныққан қатаң әкімшіл-әміршілдік жүйе 40–50 жылдары шарықтай түсті. Бұл қоғамдық-саяси өмірдің барлық саласынан көрініс тапты. Адамның табиғи құқығын шектеу, ұлттық мүддені ескермеу, мемлекеттік басқару жүйесіне ықпал жасау сияқты олқылықтардың шегі болмады. Қоғамдық-саяси және мәдени өмір орталықтан басқарып отырған Коммунистік партияның қатаң бақылауына алынды. Сталиннің жеке басына табыну қоғамдық өмірде берік орын алды. Үкімет басшылары түрлі желеулермен заңдылықтарды өрескел бұзып, мемлекеттік билікті теріс қолданып жатты. Оған өзгеше ойлайтын адамдарды қудалауға жаңа науқан ашқан БКП (б) Орталық Комитетінің 1946 жылдың 14 тамыздағы “Звезда” және “Ленинград” журналдары туралы қаулысы бұл құбылыстың нақты дәлелі бола алады. Қазақстан партия комитеттері өз жұмысын аталмыш қаулының аясында жүргізді.

Қазақстан соғыстан кейінгі кезеңде.

- Москва мен Ленинградта “Ленинградтық іс”, “Дәрігерлер ісі” жүргізіліп жатқанда Қазақстанда талантты тарихшы “Бекмахановтың ісі” ұйымдастырылды. Е.Бекмаханов соғыс жылдары А.П.Кучкин, А.М. Панкратова, Б.Д. Греков, Н.М. Дружинин және тағы басқа кеңес тарихшыларымен бірлесіп Қазақ КСР тарихын даярлаған болатын. Кітап 1943 жылы баспадан жарық көрді. Алғашқыда еңбек жоғары бағаланғанына қарамастан, көп ұзамай сынға алынып, әсіресе, кітаптағы ұлт-азаттық көтерілістерге берілген баға қызу айтыс тудырды. Е.Бекмахановтың 1947 жылы жарық көрген “Қазақстан ХІХ ғасырдың 20-40 жылдарында” деген көлемді еңбегі де сынға ұшырады. 1950 жылы “Правда” газетіндегі “Қазақстан тарихының мәселелерін маркстік-лениндік тұрғыдан жазу үшін” деген мақалада Е.Бекмаханов еңбегі айыпталды. 1951 жылы 10 сәуірде Қазақстан Компартиясының Орталық Комитеті “Правда” газетіндегі мақала бойынша қаулы қабылдап, “Бекмахановтың буржуазиялық-ұлтшылдық көзқарасын айыптады”. Қаулыны жүзеге асыру барысында тарих ғылымдарының докторы Е.Бекмаханов Ғылым академиясындағы қызметінен босатылып, барлық ғылыми атақтарынан айырылып, 1952 жылы 4-желтоқсанда 25 жылға сотталды. Е.Бекмахановпен қатар республиканың көрнекті қоғамтану ғалымдары А.Жұбанов, Х.Жұмалиев, Б.Шалабаев, Б. Сүлейменов, Е.Смайлов, жазушы Ю.Домбровский осындай жалған айыптармен жазаланып, сондай-ақ Ә.Марғұлан, Ә.Әбішев, С.Бегалин секілді ғалымдар мен жазушылар саяси және буржуазиялық-ұлтшылдық қателіктер жіберді деп айыпталды.

Сталинизм

Сталинизм - КСРО-да Сталин үстемдігі кезеңіндегі қоғамдық қатынастар мен саяси билік жүйесі. II дүниежүзілік соғыстан кейін Сталинизм Кеңес одағынан қысымшылық көрген басқа елдерде де қалыптасты.

Сталинизмге тән белгілер:

- ***экономикалық салада*** - жылдам индустрияландыру мен ауыл шаруашылығындағы күштеп ұжымдастыру, бюрократиялық жоспарлау, өндірісті басқарудан еңбекшілерді аластату;
- ***әлеуметтік салада*** - тұрғындардың басым көпшілігінің өмір сүру деңгейінің төмен болуы, тікелей емес қанауға негізделген әлеуметтік жіктелудің ұлғаюы;
- ***саяси салада*** - іс-жүзінде демократияның болмауы, тоталитарлық мемлекеттік лаңкестік жүйесін орнату, жетекші мемлекеттік органдарға демократиялық сайлауды қамтамасыз ететін саяси тетіктердің болмауы;

Сталинизмге тән белгілер:

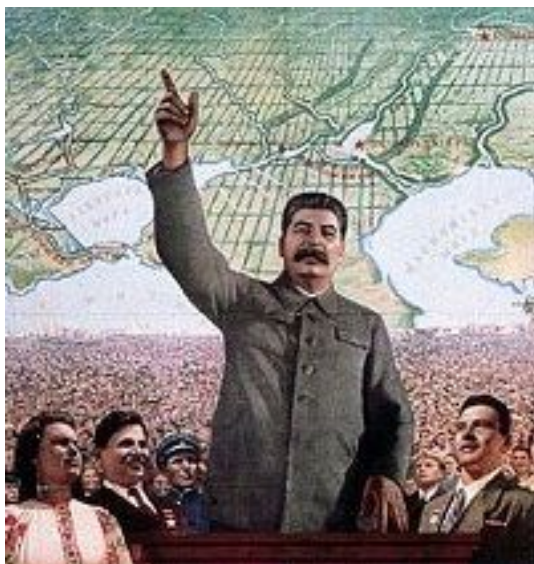
- **ұлттық қатынастар саласында** - ұлыдержавалық шовинизмнің оянуы, КСРО-да іс-жүзінде унитарлық мемлекеттік биліктің орнауы;
- **рухани салада** - мәдени сан алуандылықты жою, әлеуметтік шығармашылық бостандыққа жол бермеу, жеке басқа табынушылықты орнату;
- идеологиялық салада - әлеуметтік демагогия;
- **саяси теория саласында** - Сталинизм ешқандай жаңа теорияны қалыптастырған жоқ, тек социализмнің жеке бір елде жеңуі және оны құру барысында таптық күрестің күшейетіндігі туралы теорияны негіздеді. 1953 жылы Сталин қайтыс болғаннан кейін, КСРО мен Шығыс Еуропа елдерінде Сталинизм жаппай лаңкестік пен жеке басқа табынушылық сияқты салдарлары жойылды

**С НОВЫМ ГОДОМ,
ЛЮБИМЫЙ СТАЛИН!**

© «Контакт-Культура», 2000. К. Иванов. 1952

www.pikart.ru

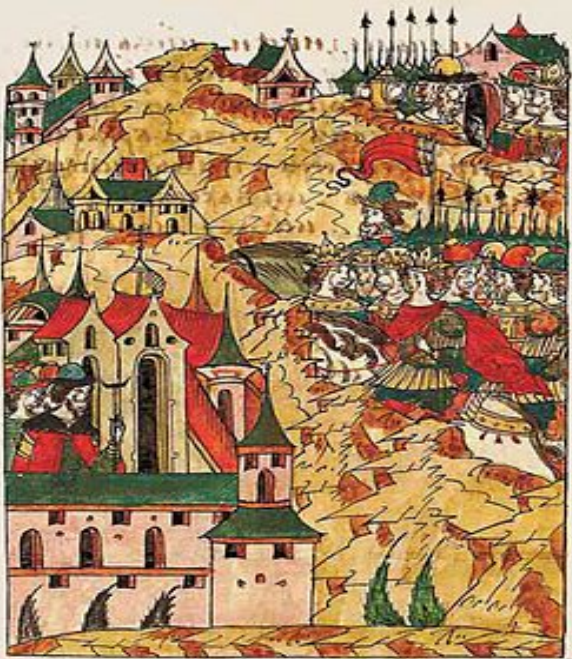

ДА ЗАРАВСТВУЕТ СТАЛИНСКАЯ КОНСТИТУЦИЯ!

1948 жылы
“космополитизммен”, яғни
шетел мемлекеттерінің
мәдениетіне көңіл
бөлушілермен күрес
науқаны басталды.
Космополитизм науқанында
Қазан төңкерісіне дейінгі
қазақ халқының мақтанышы
болып келген Шортанбай,
Шәңгерей, О.Қарашев
феодалдық-
реакцияшылдар деп
танылып, ал кейінгі кеңес
әдебиетшілері – Б.
Кенжебаев, Т.Нұртазин, Ә.
Қоңыратбаев, Е.
Ысмайылов ұлтшылдар
ретінде қудаланды..

- Ғылым Академиясының президенті Қ.Сәтбаев “Едіге батырға” алғысөз жазғаны үшін “ұлтшыл” атанса, М.Әуезов 1945 ж. жарық көрген “Абай өмірінің және творчествосының биографиялық очеркі” еңбегінде Абайды “феодалдық ақындар Шортанбай, Мәшһүр Жүсіп Көпеев ортасында суреттегені үшін” қудаланады. Екі зиялыға да осындай орынсыз кінәлар тағылғаннан кейін, Москваға қоныс аударуға мәжбүр болды. “Космополиттер” қатарына белгілі шығыстанушы, академик В.В.Бартольд та енгізілді. Оған “араб, иран, қытай мәдениеттерін жоғары көтерген” деген мағынадағы кінә тағылды. Сонымен қатар 1946 жылы А. Маметованың “Абай Құнанбаев” атты әдеби еңбегіне де космополиттік деген кәні тағылып, басылымнан алынды. 1952 жылы баспадан С.Мұқановтың “Балуан Шолақ”, С. Мұқанов алғысөз жазған Қ.Аманжолов пен Х.Бекхожиннің “Батырлық эпосы”, Қ.Сатыбалдиннің “Әлия”, М.Хакимованың “Мәншүк” еңбектері қайтып алынды. Осылайша соғыстан кейінгі жылдарда пісіп-жетіліп келе жатқан қоғамда өзгеріс қажет деген ұғымды әкімшіл-әміршілдік жүйе тұншықтырып тастады.

Тогаже знымыи цркви краѣ . ис . дѣ . и . и . и .
ѡрдыни си и ѣднѣи . повелѣи емѣ
коулати веллпана цркви колшн ордѣи
пѣи дерлѣи на роуеи соуи земаю . а си и
четыи реу реуи чѣи . дмнѣи си ки си
платарѣи пѣи . а си мен аи мѣ . коу
чалкѣи цркви чѣ . пѣи реуи цркви чѣ .
а си пѣи реуи цркви чѣ . коулати цркви .

КОСМОПОЛИТИЗМ

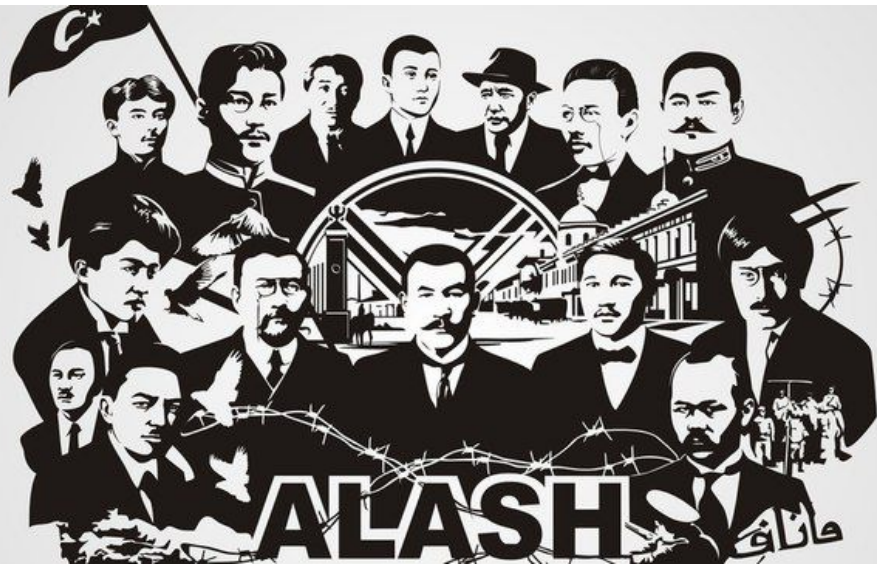

- **Космополитизм** (гр. kosmopolites) – әр ұлттың төл мәдениетін дамытудан гөрі жаһандану процесі арқылы бүкіләлемдік бірегей мәдениет қалыптастыруды артық көретін шектеулі дүниетанымдық бағыт. Космополитизм бағыты жекелеген мемлекеттерді баулуы мүмкін немесе бұл жағдай ұлт пен жеке дара адам арасына терең моральді, әр түрлі экономикалық, саясаттық қарым-қатынастарға әкеліп соғады. Космополитизм ұғымын кез келген саласынан жақтайтын адамдарды космополит дейді.

- 1956 жылы 14 ақпанда Москвада КОКП-ның XX съезі өтіп, онда Сталиннің жеке басына табыну айыпталды. КОКП Орталық Комитетінің бірінші хатшысы Н.С. Хрущев бастаған коммунистер партиясы сталиндік диктат үстемдігін әшкерелеп, талдау жасауға тырысты. “Жеке басқа табынушылық және оның салдары” туралы мәселе 25 ақпанда съездің жабық мәжілісінде көтеріліп, съезд өткен соң, жарты жылдан кейін, 30 маусымында “Жеке басқа табынушылықтың зардаптарын жою” жөнінде қаулы қабылданды. Н. С.Хрущевтің XX съездегі «Сталиннің жеке басына табынушылығын әшкерелеу» туралы баяндамасының толық мәтіні 33 жыл өткен соң ғана 1989 жылы жарық көрді.

- Тарихта “жылымық” деп аталып жүрген 1954-1964 жылдары біршама басшылықтың ұжымдық принциптері енгізіліп, әміршіл-әкімшіл басқару жүйесі босаңси бастады. Қоғамдағы кеңес және қоғамдық ұйымдардың рөлі біршама өсті. Қоғамдық өмірді демократияландыруға бағытталған бұл шаралар біршама ой еркіндігін тұғызды. Нәтижесінде мыңдаған кінәсіз сотталған адамдар лагерлерден босатылып, партияның кейбір көрнекті қайраткерлері ақталды. 1930-1950 жылдары істі болған зиялылардың істері қайта қаралып, 1953-1956 жылдары партия қатарынан шығарылған 5456 адам, Ұлы Отан соғысы жылдары жау басып алған территорияларда қалғандары үшін жазаланған 243 коммунист ақталды. Сондай-ақ, 1954 жылы Е.Бекмаханов, Қ.Сәтбаев, М.Әуезов еліне оралды. К.Бекхожин, С.Мұқанов, С. Кенебаев партия қатарына қайтадан алынды. Әйтсе де, Н.С. Хрушев пен оның төңірегіндегілердің Сталиндік тәртіпті сынға алуы үлкен ерлік болғанымен, олар әбден орныққан әміршіл-әкімшілдік жүйені толық жойған жоқ. Әлі де кінәсіз сотталған адамдар түрмелерде қалды. Ресейлік патша өкіметінің отарлау саясатын ақтау мақсатында, Қазақстанның Ресейге өз еркімен қосылғандығы кеңінен насихатталып, қазақтардан бірыңғай коммунистік ұлт шығаруға бағыт алынды.

- Әкімшіл-әміршіл жүйені мойындаған қазақ зиялыларына біраз кешірімдер жасалғанымен тоталитарлық тәртіп зиялыларды бақылауын тоқтатпады. Мысалы, 1953-1954 жылдары М.Әуезовтің “Ақын аға”, К.Шаңғыбаевтың “Намыс” және т.б. еңбектері басылымнан алынып, жариялауға тиым салынды.
- Коммунистік идеологияны басшылыққа алған Н.С.Хрущев республиканың барлық өміріне тікелей араласты. Қазақстанның оңтүстік аудандары Өзбекстанға берілді. Тың өлкесінде 6 облыстың өлкелік партия комитеті біріктіріліп, тікелей Мәскеуге бағындырылды. Ақмола – Целиноградқа, Батыс Қазақстан – Орал

- 1946 жылы ҚазКСР Ғылым Академиясы ашылып, оның тұңғыш президенті болып Қ.И.Сәтбаев сайланды. Ғылым Академиясының толық мүшелері болып көрнекті ғалымдар – М.Әуезов, Ә.Бектұров, М.И.Горяев, А.Қ.Жұбанов, Н.Г.Кассин, Н.Т.Сауранбаев, мүше-корреспонденттеріне Н.О.Базанова, Р.А.Барукаев, Ә.Х.Марғұлан, М.И.Усанович және т.б. сайланды. 50-шы жылдардың аяғында Қазақстан Ғылым Академиясының жүйесінде 50 ғылыми зерттеу институты жұмыс жасады. 1958 жылы Орталық Қазақстанның комплексті металлогендік әрі болжамдық картасын жасағаны және оның методикасын зерттегені үшін ғалымдар: И.И.Бек, Р.А.Борукаев, Г.Ц.Медоев, Д.Н.Казанин, Қ.И.Сәтпаев және басқалары Лениндік сыйлыққа ие болды. Ал жоғарғы оқу орындарының құрамына тоқталар болсақ, 50-ші жылдары 13 институт: Семейде – малдәрігерлік-зоотехникалық және медициналық, Қарағандыда – медициналық, политехникалық және педагогикалық, Атырауда, Қостанайда, Шымкентте және басқа жерлерде педагогикалық институттар ашылды.

Қорытынды

Сонымен, қаралған жылдары республикада интернационализм түсінігі үстем идеологияға айналды. Ұлттық мәселелердің барлығы тек интернационалдық тәрбиені жақсарту арқылы шешіледі деген түсінік негізінде ұлыдержавалық шовинизм жатты. Ұлттық салт-санадан гөрі кеңестік салт-сана үстемдікке ие болып, көбірек дәріптелді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- <http://e-history.kz/kz/contents/view/850>
- Саяси түсіндірме сөздік. – Алматы, 2007. ISBN 9965-32-491-3
- <http://studopedia.org/12-5533.html>
- «Қазақстан»: Ұлттық энциклопедия / Бас редактор Ә. Нысанбаев